

Notiser

RATIONELL TERRORISM

Det finns filosofer som anser att terroristerna som mördade flera av tecknarna på *Charlie Hebdo* handlade rationellt. Eller att vi åtminstone bör anta det. Deras handlande skulle då vara rationellt i den meningen att det överensstämde med deras önskningar och deras uppfattningar om verkligheten. Men hur kan man vara så säker på det? Ja, man kan förstås säga att terroristerna ville att tecknarna skulle dö och de trodde att om de sköt dem så skulle de dö, och därför var handlingarna i samklang med (och orsakade av) terroristernas önskningar och deras föreställningar om verkligheten. Så långt kan det ju tyckas hänga ihop på ett begripligt sätt. Men terroristerna hade säkert också en hel massa andra önskningar och föreställningar. De ville kanske att tecknarna skulle sluta med sina antimuslimska provokationer, att *Charlie Hebdo* skulle få dåligt rykte och dåliga finanser, att muslimer skulle få en mer accepterad roll i det franska samhället och kanske också att IS skulle lyckas upprätta ett kalifat – och de trodde kanske att provokationerna mot muslimer skulle minska om tecknarna på *Charlie Hebdo* mördades och att muslimska terroraktioner har bidragit till att muslimer har fått dåligt rykte i omvärlden. Så om man vill avgöra om morderna var rationella, så måste man rimligen också fråga sig om de var rationella i förhållande till *alla* de önskningar och föreställningar terroristerna hade. Trodde t.ex. terroristerna att det skulle vara i muslimernas och Islams – och kanske i mänsklighetens eller Allahs – intresse på kort och lång sikt att tecknarna blev mördade? Och trodde de att de skulle komma till paradiset och få tillgång till ett antal oskulder om de utförde morderna? Och var det i så fall rationellt av dem att tro det? Om de inte trodde någonting i den vägen, så var det knappast rationellt av dem att mörda tecknarna.

ELISABETH ÅSBRINK OM YTTRANDEFRIHET

Författaren Elisabeth Åsbrink säger i en krönika (DN 22/1) att hon inte förstår dem som säger att man inte ska kränka andra. ”Ingen påstår att yttrandefrihet innebär att man bör kränka”, säger hon. Nej, det är klart, men frågan om man får eller bör kränka andra är därmed inte besvarad. Åsbrink noterar själv att det är ”viktigt att skilja på individuell moral och juridik”. Då måste man också inse att det som är tillåtet enligt juridiken – och därmed inte får bemötas eller förhindras med våld – kanske inte alltid är tillåtet enligt moralen. Att kränka andra har knappast något egenvärde, en kränkings moraliska värde är snarare beroende av dess konsekvenser. Om den *bara* leder till att någon blir ilsken och provocerad att bruka våld, så är den inte moraliskt berättigad. Men om den dessutom har goda konsekvenser, t.ex. för andra människors välbefinnande på kort eller lång sikt, så kan dessa ändå göra kränkningen moraliskt tillåten och kanske till och med moraliskt nödvändig. Åsbrink tycks inte ha någon känsla för sådana avvägningar, som naturligtvis kan vara svåra. Det hon kallar individuell moral tycks bara innebära att alla ”kan välja att vara hänsynsfulla – eller låta bli”, som hon uttrycker det. Man får hoppas att en sådan moral inte får allmän spridning.

MÄNSKLIGHETENS ÖVERLEVNAD

Författaren Lars Gustafsson citerar på sin blogg följande fråga, formulerad av hans schweiziske kollega Max Frisch: ”Är ni säkra på att bibehållandet av människosläktet, när ni och alla era bekanta inte längre finns till, verkligen intresserar er?” Gustafsson noterar att vi ganska lugnt tycks acceptera det faktum att alla människor som *nu* lever kommer att vara döda inom lite över hundra år. Dessutom har han vissa synpunkter på vilken betydelse det skulle ha om vi på förhand visste att mänskligheten skulle gå under vid en bestämd tidpunkt i den nära framtiden. (Cancerforskning skulle t.ex. bli meningslös, etc.) Men han ger, såvitt jag kan se, inget svar på Frischs fråga.

Frischs fråga är för övrigt inte av något större intresse. Folk skulle väl svara lite olika, helt enkelt. Viktigare är den beslätade frågan om bibehållandet av mänskligheten *bör* intressera oss. Eller kanske snarare: Vore det *bra* eller *dåligt* – eller kanske *likgiltigt* – om mänskligheten, utan någon nämnvärd förvarning, upphörde att existera om exempelvis några hundra år. Det kan man fundera på.

Många skulle väl säga att det beror på hur goda liv människor skulle ha levat i fortsättningen om mänskligheten inte hade gått under. Det vet vi ju faktiskt inte något om. Och därför kan vi inte heller ha någon välgrundad uppfattning om värdet av att mänskligheten lever vidare.

I sammanhanget kan man notera att den kände astrofysikern Stephen Hawking hävdar att mänsklighetens enda chans att leva vidare är att inom 200 år lämna Jorden och kolonisera andra himlakroppar. ”Det blir svårt nog att undvika katastrof under de närmaste hundra åren, för att inte tala om de närmaste tusen eller en million” (Hawking i en video-intervju på Big Think). Men man kan alltså undra: är det verkligen värt besväret att försöka flytta ut i rymden?

DEN TOMMA MÄNGDEN

Den vanligaste idén om vad de naturliga talen är att talen *mängder*. Varje tal är då mängden av de mindre tal som kommer före i serien 0, 1, 2, 3, ... osv. Talet 3 är alltså en mängd av tre objekt, nämligen {0, 1, 2}. Talet 2 är {0, 1} och talet 1 är {0}. Och så vidare. Det första talet i serien, talet 0, sägs vara ”den tomma mängden”, dvs. {}. Men finns verkligen den tomma mängden? En mängd är ju en samling av objekt. Kan en samling som inte innehåller några objekt vara en samling av objekt? Uttrycket ”den tomma mängden” är ju en bestämd beskrivning, men refererar den verkligen till något? Det är ju klart att det inte finns något *i* den tomma mängden, men finns den ens *själv*? Eller borde den jämföras med den nuvarande kungen av Frankrike och det största primtalet?

EN SORTS RELATIVISM

David Bloor, som framför allt är förknippad med det så kallade ”starka programmet” i vetenskapssociologi, har också framträtt som relativist och han menar sig ha en effektiv kritik av de vanliga filosofiska argumenten mot relativism.

Vad menar han då själv med ”relativism”? Så här skriver han: ”The claim is that we have no *absolute* knowledge and no *absolute* morality. For the relativist, all our beliefs are the product of, and are relative to, the limits of human nature and our status as human, social animals. Knowledge and morality are grounded in the human predicament. They cannot transcend the machinery of our brains and the deliverances of our sense organs, the culture we occupy and the traditions on which we depend” (”Epistemic grace”, *Common Knowledge* 13, nr 2–3 (2007), s. 251).

Vid första anblicken kan detta tyckas lite underligt; vetenskapen gör ju hela tiden nya upptäckter, så nog kan vi väl i någon rimlig mening ”överskrida” (*transcend*) vår kultur och våra traditioner. Men det skulle Bloor säkert hålla med om. Vad han menar är nog bara att ”a shared culture [– plus våra sinnesorgan och våra hjärnor –] is the basis on which we engage with the world” (s. 252). Det låter ju rimligt.

Enligt Bloor finns ingen ”absolut” kunskap. Vad menas då med ”absolut”? Han ger ingen definition, men antagligen menar han att det är kunskap som vi kommer fram till på något *annat* sätt än med hjälp av våra sinnen och våra hjärnor och helt oberoende av vår gemensamma kultur. Det stämmer väl överens med att han uppfattar relativism och absolutism som de enda alternativen. ”Relativism and absolutism represent a dichotomy that is mutually exclusive and jointly exhaustive” (s. 252). Någon tredje ståndpunkt finns inte.

Men här undrar man naturligtvis om det finns någon över huvud taget som är anhängare av ”absolutismen” i Bloors mening. Bloor nämner kardinal Joseph Ratzinger (senare påve), men de filosofer som kritiserar relativismen kan knappast vara motståndare till relativism i *Bloors* betydelse.

Bloor tycks också ha på känn att hans motståndare inte accepterar absolutism i hans betydelse. Han tycker att motståndarna till relativism borde definiera ”absolutism”, men att de inte har gjort det (s. 252–33). Åtminstone har inte filosoferna gjort det; Bloor tycker att teologerna har varit duktigare (s. 253–55).

Den enkla sanningen är nog att Bloor och filosoferna talar helt och hållet förbi varandra. I den mån filosoferna använder termen ”absolut”, så menar de antagligen något annat än Bloor. De talar nog sällan eller aldrig om ”absolut *kunskap*”, men däremot ibland om ”absolut *sanning*” – vilket för dem är detsamma som sanning. Det de inte vill acceptera är ”relativ sanning”, som de tror att relativister vill tala om i stället för sanning.

Men Bloor tycks inte ha något emot att tala om vanlig sanning. ”Nor is there any reason why a relativist should refrain from making unqualified assertions about the truth or falsity of a proposition”. Det viktiga för Bloor är att undvika de ”transcendentala konnotationer”, som han menar ingår i ett absolut sanningsbegrepp (s. 258). Ordet ”transcendental” betyder antagligen här detsamma som ”övernaturlig” (jfr s. 252). Vilket i så fall kan förklara att Bloor tycks vilja koppla ihop anti-relativism med teologi och religion.

Men när filosofer ibland säger att sanning är ”transcendent”, så menar de nog bara att det vi *tror* är sant, i själva verket kan *vara* falskt. Att det vi tror är sant kan vara falskt påpekas mycket riktigt av Paul Boghossian, en av de filosofer Bloor kritiserar (s. 263). Men Bloor tar detta som ett argument mot absolutism och mot Boghossian. Han tycks mena att Boghossian inte försvarar den absolutism som Bloor menar att han borde försvara. Men varför skulle han göra det? Den absolutism Bloor talar om vill nog inga – utom kanske någon teolog – försvara.

NYA BÖCKER (SOM SKICKATS TILL REDAKTIONEN)

Darren Oldridge är lektor i historia vid University of Worcester. Han har skrivit en bok om djävulen som nu utkommit på svenska med titeln *Mörkrets furste*, Fri Tanke, 2014.

Ett nytt nummer av tidskriften *Modern filosofi* har också utkommit (nr 1, 2015). Där intervjuas t.ex. Torbjörn Tännsjö om sitt filosofiska liv, Björn Ranelid uttalar sig om Wittgenstein, Helle Klein hävdar bland annat att hela Marx ekonomiska politik bygger på Luther, Jonna Bornemark och Christian Azar skriver om förhållandet mellan djur och människor. Bland mycket annat.

En bok om vad moral är varifrån den kommer och hur den är implementerad i våra hjärnor – och som också har syftet att utveckla ”en universell moralfilosofi som medlemmar av alla mänskliga stammar kan dela” – har skrivits av Joshua Greene, professor i psykologi och föreståndare för Harvard University’s Moral Cognition Lab. Den heter *Vi och dom* och är utgiven i svensk översättning på förlaget Fri Tanke, 2014.

Torbjörn Tännsjö har samlat tjugosju artiklar i en bok med titeln *Fatta! En upplysningskrift*, Thales 2014. Titeln syftar på att man kan förstå mer än man tror och att man särskilt bör försöka förstå sådant som man starkt ogillar.

Medarbetare i detta nummer av *Filosofisk tidskrift*: *Lars Bergström* är professor emeritus i praktisk filosofi, *Eric Johannesson* är doktorand i teoretisk filosofi i Stockholm, *Henrik Lundberg* är universitetslektor i sociologi i Göteborg, *Erik Persson* är forskare vid Sveriges lantbruksuniversitet i Alnarp, *Frans Svensson* är docent i praktisk filosofi i Stockholm och *Ruben Wiwe* är fil. mag. och gymnasielärare.